

Protože většina předponových sloves má samohlásku krátkou, lze ji předpokládat i u záporné podoby slovesa *stát se*. Praxe to však neprokazuje. V Českém národním korpusu *nestát se* nad podobou *nestat se* poněkud převažuje (239 × 189 výskytů),² nelze se proto divit, že tazatelé nad zápornou podobou výrazu *stát se* váhali. Vzhledem k poměru mezi oběma podobami je nutné připustit obě.

Rozhledy

Karel Svoboda ve vzpomínce

Karel Šebesta, FF UK v Praze

Karel.Sebesta@ff.cuni.cz

Doc. PhDr. Karel Svoboda, DrSc., na něhož máme dnes příležitost vzpomínat, by se v letošním roce, přesněji 8. ledna 2024, dožil 110 let. Máme opravdu důvod si ho připomenout. Bez nadsázky lze říci, že byl jednou z klíčových, zakladatelských osobností moderní didaktiky češtiny. Spoluurčoval vývoj svého oboru od konce padesátých let až do své smrti v roce 1986. Významný byl rovněž jeho přínos lingvistické bohemistice, zvláště gramatické – stačí uvést dvě jeho knižní publikace, monografii *Infinitiv v současné spisovné češtině* (1962) a originální dílo o souvětí *Souvětí spisovné češtiny* (1970, knižně 1972), na jehož základě získal vědeckou hodnost DrSc., lingvistické práce však ponecháme stranou. Připomeneme si alespoň krátce a bohužel jen ve velmi omezeném výběru opravdu mimořádný přínos Karla Svobody didaktice češtiny.

Karel Svoboda svou dráhu vysokoškolského didaktika češtiny zahájil v druhé polovině 50. let, tedy v době, kdy se moderní oborové didaktiky teprve začaly konstituovat jako samostatné vědní obory, přirozeně na starších základech. S těmito staršími základy se Karel Svoboda vyrovnával už v jednom z prvních příspěvků (*K 60. výročí spisu Antonína Janů „Jazyk mateřský a škola obecná“* Český jazyk 7, 1957, s. 365–380), když hledal odpověď na klíčovou otázku, která prochází dějinami jazykového vyučování od počátku do dneška: jakou funkci má explicitní poučení o jazyce a explicitní jazyková znalost v rozvíjení jazykových (dnes bychom snad řekli komunikačních) dovedností žáka. Pro jeho vědeckou poctivost je typické, že se nespokojoval s odpovědí jednoduchou, ale zdůrazňoval důležitost obou typů jazykové znalosti, explicitní i implicitní, že rozlišoval jazykovou uvědomělost, spojenou se schopností výslovně formulovat jazykové pravidlo, a jazykové povědomí, založené na automatizované dovednosti, a že také upozorňoval na situační podmíněnost jejich uplatnění a na změny v jejich vztahu v průběhu osvojování jazyka. Pokud se některý z našich čtenářů zajímá i o didaktiku jazyka cizího, Svobodovy myšlenky mu nepochybně připomenou teorii

² Český národní korpus – SYN v11 [on-line], cit. 17. 12. 2023.

monitoru S. Krashena, vzniklou později, v 70. letech. Pro K. Svobodu ovšem nebyl požadavek vést žáky k uvědomělému ovládnutí spisovného jazyka pouze teoretickou tezí. Promítal ji rovněž do svých dílčích, prakticky zaměřených doporučení. Ta vždy směřovala k posilování lingvistického základu výuky. Byl toho názoru, že lingvistiky podložená poučka se snáze zapamatuje a lépe a efektivněji se s ní pracuje, protože se opírá o systémové poznání.

Druhý velký přínos Karla Svobody didaktice češtiny vyplynul z jeho trvalého zaujetí vztahem mezi myšlenkovým zpracováním obsahu sdělení a jeho jazykovým vyjádřením. Věnoval se mu zejména v letech 60. a 70., tedy v době, kdy se mnozí lingvisté prohlašovali za důsledné formalisty. Karel Svoboda v tom byl výjimkou. Teoreticky mohl navazovat na domácí tradice (především Viléma Mathesia), současně ale svým způsobem předjímal pozdější kognitivní lingvistiku, která rovněž pracuje se vztahem konceptuálního a jazykového zpracování skutečnosti ve sdělení. Karel Svoboda se tímto tématem opět nezabýval jen teoreticky, ale hlavně prakticky. Ze vztahu mezi myšlenkovým zpracováním obsahu a jeho jazykovým vyjádřením vyzvozoval závěr, že přinejmenším některé typy chyb ve vyjádření jsou odrazem chyb v myšlenkovém zpracování obsahu. Na této myšlence jsou založena stylizační cvičení různého typu, zejména lexikální a syntaktická, která Karel Svoboda propracovával a v didaktice prosazoval. K této stránce jeho díla se vztahují např. jeho studie *Jazykové vyjadřování a myšlení se zřetelem k vyučování mateřskému jazyku*, ČJL, 21, 1970–71, s. 337–344, 388–397, *Strukturní vady v třetí větě souvětí*, ČJL, 24, 1973–1974, 204–213, 204–213, 259–266, v knižní podobě pak *Stylizační výcvik ve spisovné češtině a rozvoj myšlení I a II*, 1975, resp. 1976.

Mohli bychom se zmínit o řadě dalších podnětů, které jsou s Karlem Svobodou spojeny – o novém pojetí vztahu jazykové a slohové složky v učebnicích češtiny pro střední školy (uplatnil je v nové učebnici českého jazyka z 60. let minulého století), o vybudování velmi rozsáhlého korpusu utříděných chybových vyjádření žáků ve formě výpisků (za pokračování této snahy můžeme považovat budování elektronických korpusů jazyka dětí a žáků – otevřeného systému Akviziční korpusy češtiny, budovaného na Univerzitě Karlově od konce 90. let a mnoha jiných).

Karla Svobodu je dobré si připomínat jako špičkového odborníka a inspirativního badatele. Historikovi oboru to nepochybně stačí. Ale dokud žijí pamětníci, mohou na něho vzpomínat také jako na dobrého, charakterního a velmi přátelského člověka. Byl v osobním styku neobyčejně zdrženlivý, až ostýchavý. Myslím, že jsem ho nikdy neobjal, dokonce ani v posledních týdnech, když byl nemocný a já se vrátil na skok ze Švédska a zašel za ním. Ale jemu to jistě nevadilo. Věděl nepochybně už tehdy a jistě ví i teď lépe než já, co bych mu rád řekl.